

De stijl van Romme

Bachelorwerkstuk LET-GESB3100
15 augustus 2018
Polle Boot, s4661974
Begeleider: dr. Adriejan van Veen

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Politieke en culturele context	8
Karakter en macht; politiek leider van de KVP	14
Een man met een reputatie	22
Conclusie.....	31
Bibliografie.....	33

Inleiding

Carl Paul Maria Romme, geboren in Oirschot in 1896. Na het gymnasium te hebben doorlopen aan het Ignatiuscollege in Amsterdam, studeerde hij vanaf 1914 rechten aan de Universiteit van Amsterdam. Na zijn promotie in 1919 werkte hij als advocaat aldaar. Al in 1921 kwam hij in de Amsterdamse gemeenteraad namens de Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP), de voorganger van de naoorlogse Katholieke Volkspartij (KVP); zijn intellectuele kwaliteiten, werkkracht en redenaarstalent zorgden ervoor dat hij zich al in 1925 de fractievoorzitter mocht noemen. In 1929 vormde hij in die rol al een coalitie – ‘Brede Basis’ avant la lettre – met de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), de belangrijkste voorganger van de naoorlogse Partij van de Arbeid (PvdA). In 1937 vertrok Romme uit de Gemeenteraad. Na een kortstondig lidmaatschap van de Tweede Kamer in 1933, en een lidmaatschap van de Provinciale Staten van Noord-Holland tussen 1935 en 1937, werd hij in 1937 minister van Sociale Zaken in het vierde kabinet van Colijn. Zijn beleid om mensen aan werk te helpen – en vooral de kosten daarvan – droegen bij aan de val van het kabinet. Na de Tweede Wereldoorlog werd Romme fractievoorzitter in de Tweede Kamer voor de KVP; een functie die hij zou volhouden tot 1961, toen hij door overwerktheid terugtrad uit het parlement. Als fractievoorzitter zou Romme tussen 1948 en 1958 een van de grootste proponenten van de ‘Brede-Basis-kabinetten’.¹

Rommes staatkundig gedachtengoed en zijn gedragingen tijdens de oorlog waren omstreden. Het belangrijkste in dit opzicht waren twee brochures die Romme had geschreven, *Erfelijk nationaal Koningschap* (1937) en *Nieuwe Grondwetsartikelen* (1945). In het eerste werk bepleitte Romme dat de Koning meer greep moest krijgen op de Nederlandse politiek, en koninklijke kabinetten moest vormen indien bepaalde zedelijke beginselen – verbod op eredienst der godloosheid, recht op privaateigendom – dan wel de invloed van het volk op de politiek geschonden werden. In het tweede werk wilde hij in de Grondwet vastleggen dat God de Eerste Oorzaak en het Laatste Doel van het koninkrijk moest zijn, hij stelde een corporatistische vertegenwoordiging voor, en de beperking dat slechts zij, die de nieuwe Grondwet zouden onderschrijven, volledige staatsburgers zouden zijn. Anderen zouden beperkt moeten worden in hun rechten van vrijheid van drukpers, petitie en vergadering. Daarnaast werd er door sommigen negatief gekeken naar Rommes rol als President-

---

¹ J. Bosmans, 'Romme, Carl Paul Maria (1896-1980)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huylgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/romme> [12-11-2013].

Commissaris bij de verkoop van het reclamebedrijf Remaco aan een Duitse firma. Na de oorlog is hij echter zonder aanklacht buiten vervolging gesteld.²

Over deze Carl Romme is tot nog toe slechts een halve biografie geschreven, reikend tot 1946.³ Waar over andere prominente katholieke politici uit deze periode, zoals Klompé, Luns en Beel al wel een eigen biografie is gepubliceerd, is over Rommes jaren na 1946 geen synthese verschenen.⁴ Juist in deze periode, waar Romme grote politieke macht had, lijkt hij bijzonder interessant om te onderzoeken. Hij vormt dan ook het onderzoeksobject van dit werkstuk.

Het onderzoek naar zulk een prominent politicus is ingebed in algemene over de Nederlandse politiek-culturele historie. In verschillende monografieën werden verschillende invalshoeken gebruikt, waardoor gezamenlijk een op het eerste gezicht volledig beeld ontstond van verschillende aspecten van de Nederlandse politiek. Of het nu de visie op de Nederlandse natie betrof⁵, de politiek zoals die zich in het parlement afspeelde⁶, de politieke cultuur aan de hand van keerpunten in de geschiedenis⁷ of een breed ‘algemeen’ overzicht op de Nederlandse politiek-culturele geschiedenis⁸: grofweg dezelfde ontwikkelingen werden aan de hand van verschillende aspecten met succes beschreven door een selecte groep mensen. De voor een onderzoek naar Carl Romme te bestuderen periode – grofweg de jaren vijftig – vormt daar slechts een onderdeel van.

Over de jaren vijftig is relatief weinig gepubliceerd. Ingeklemd tussen de Tweede Wereldoorlog en de jaren zestig zijn er geen recente monografieën die uitsluitend over deze periode gaan.⁹ De belangrijke publicaties betreffen *1950. Welvaart in zwart-wit*, dat als onderdeel van de serie ‘De Nederlandse cultuur in Europese context’ een zo breed mogelijk overzicht wilde geven van de stand van zaken in Nederland rond 1950, en de artikelenbundel *Een stille revolutie?: cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig*. In 1950 kwamen onderwerpen variërend van de economie en techniek tot ontzuiling, Amerikaanse invloeden en literatuur aan bod. In *Een stille revolutie?* werden ook diverse thema’s behandeld, van

---

² Bosmans, ‘Romme’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

³ J. Bosmans, *Romme. Een biografie 1896-1946* (Utrecht 1991).

⁴ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé, 1912-1986: een biografie* (Amsterdam 2011); A. Kersten, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010); L. Giebbels, *Beel, van vazal tot onderkoning. biografie 1902-1977* (Den Haag 1995).

⁵ P. de Rooy, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (2e druk; Amsterdam 2005).

⁶ J. Bosmans, A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011).

⁷ P. de Rooy, *Ons stipje op de waereldkaart* (Amsterdam 2014).

⁸ R. Aerts, H. de Liagre Böhl, P. de Rooy, H. te Velde, *Land van kleine gebaren* (9e druk; Amsterdam 2016).

⁹ Zoals samengevat in Peter van Dam, ‘Een wankel vertoog. Over ontzuiling als karikatuur’, *BMGN-LHCR* 126:3 (2011) 52-77.

journalistiek en huwelijk tot kerkhervorming. Discussie over de jaren vijftig komt voort uit werken over de jaren zestig, met de vraag of er tussen de jaren vijftig en zestig een grote of juist een kleine breuk was.¹⁰ Al vormt dit een relatief klein punt voor dit werkstuk, zal er toch door een stellingname een kleine bijdrage te leveren zijn.

Een ander debat waar in dit werkstuk zijdelings aan wordt gerelateerd, betreft de visie op de ‘verzuiling’.¹¹ Deze betreft wat ‘verzuiling’, en daarmee verbonden ‘ontzuiling’, inhoudt. In de jaren negentig werd door De Rooy al opgemerkt dat het begrip ‘verzuiling’ betrekkelijk vaag was, en dat het misschien nog het best te begrijpen was als een *essentially contested concept*. Op deze manier zou iedereen er wel iets over kunnen zeggen en daarmee ook gedeeltelijk gelijk hebben.¹² Recenter heeft Peter van Dam een artikel gepubliceerd waarin het begrip ‘ontzuiling’ nog het best begrepen kon worden als een overgang van ‘zware gemeenschappen’ naar ‘lichte gemeenschappen’. Dit zijn van oorsprong sociologische termen die vooral een verschil in sociale controle en bijdrage aan de identiteit van individuen door groepen beduiden.¹³ Deze studie zal ook op dit terrein een bescheiden bijdrage kunnen leveren.

Een boek dat hier nog niet in ogenschouw is genomen is het in 2002 gepubliceerde boek *Stijlen van leiderschap* van Henk Te Velde, waarin op een originele manier de politieke cultuur van Nederland sinds 1848 wordt beschreven. Te Velde vroeg zich in zijn *Stijlen van leiderschap* (2002) af of je aan de hand van personen bepaalde perioden kon typeren. Hoe werd de leider omschreven, hoe presenteerde hij zichzelf? Welke voorstellingen van de politiek zijn daaruit te halen? Wat zeggen de termen om hem te omschrijven over de periode waarin ze geuit werden?¹⁴ Te Velde wilde uitwerken hoe politieke leiders in hun tijd optraden, wat ze meenden dat politiek was en hoe die politiek bedreven moest worden.¹⁵ Derhalve concentreerde hij zich vooral op hun publieke optreden, de beeldvorming en hun reputatie.

---

¹⁰ Deze discussie komt naar voren in een vergelijking van de werken J. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam 1995) met H. Righart, *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995). Andere werken nemen hier meestal impliciet een standpunt over in aan de hand van de periodisering die zij aanhouden. Voor een beschouwing van deze kwestie zie Hans Blom, “De jaren vijftig” en “De jaren zestig”, *BMGN* 112:4 (1997) 517-528.

¹¹ Voor de katholieke zuil is het interessant om te kijken naar H. Righart, *De katholieke zuil in Europa. Het ontstaan van verzuiling onder katholieken in Oostenrijk, Zwitserland, België en Nederland* (Meppel 1986); Niet direct gericht op de katholieke zuil, maar in onderzoeksobject eraan verbonden is J. A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980, I, Herkomst en groei (tot 1963)* (Nijmegen 1995).

¹² Piet de Rooy, ‘Zes studies over verzuiling’, *BMGN* 110:3 (1995) 380-395.

¹³ Peter van Dam, ‘Een wankel vertoog. Over ontzuiling als karikatuur’, *BMGN-LHCR* 126:3 (2011) 52-77; Van Dams punt wordt verder uitgewerkt in P. van Dam, *Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe* (Amsterdam 2011).

¹⁴ H. te Velde, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (2e druk; Amsterdam 2002), 10.

¹⁵ *Ibidem*, 12.

Het doel was om aan de hand van de verschillende leiders verschillende perioden in de politieke geschiedenis van Nederland te laten zien, niet om een mozaïek van biografische schetsen te maken.¹⁶

In dit werkstuk ga ik deze aanpak toepassen op Carl Romme, met enige aanpassingen. Waar Te Velde de gelegenheid had om zijn protagonisten met andere politici te vergelijken, is dat voor een bachelorscriptie te hoog gegrepen. Daarnaast had Te Velde veel aandacht voor materiaal uit media en verkiezingen. Om een beeld te krijgen van Rommes stijl, moet naast presentatie en imago naar ‘buiten’ echter ook aandacht worden besteed aan Rommes visie op politiek voeren ‘binnen’; dat wil zeggen dat de manier waarop hij zijn fractie runde en omging met andere katholieke leiders in dit werkstuk ook uitgebreid aan bod komen. Het begrip ‘stijl’ moet daarbij niet als een groots kader worden opgevat. Het doel is eerder om een coherent beeld te vormen van de combinatie karakter, machtsverhouding en reputatie. Vragen die daarbij aan de orde komen, komen gedeeltelijk overeen met wat Te Velde ook al onderzocht: hoe presenteerde Romme zich? Welke manier van politiek bedrijven sprak daaruit? Welke kritiek, en welke lof mocht hij ontvangen? Wat zegt dat over de opvattingen van die tijd? Daarbij zullen de eerste twee vragen, in tegenstelling tot in Te Veldes werk, in hun uitwerking meer gericht worden op Rommes presentatie naar zijn medekatholieken dan op zijn presentatie naar anderen. Een laatste aantekening betreft waarover dit werkstuk uiteindelijk iets zegt. Waar Te Velde met zijn bestudering van vijf leiders evenzoveel perioden kon laten zien, moet ik me bescheidener opstellen. Het uiteindelijke doel is dus niet om een nieuwe visie op de behandelde periode te geven, maar op Carl Romme. Op welke wijze gaf Carl Romme van 1946 tot 1961 vorm aan zijn leiderschap van de KVP?

Om dit leiderschap te kunnen formuleren, zal Romme eerst in de juiste context geplaatst moeten worden. Aan de hand van secundaire literatuur over de periode waarin hij fractievoorzitter was, zowel voor de algemene Nederlandse politiek als voor de KVP specifiek, zal in het eerste hoofdstuk Rommes politieke, maatschappelijke en organisatorische omgeving geschetst worden. In welke politieke en culturele context opereerde Romme?

In het tweede hoofdstuk zal worden uiteengezet hoe Romme optrad als leider binnen de partij en de fractie. Een belangrijk onderdeel van dit hoofdstuk zal bestaan uit het incorporeren van visies uit secundaire literatuur. In de secundaire literatuur zijn namelijk in verschillende contexten meerdere verwijzingen naar Romme te vinden, die door eigen primair bronnenonderzoek voor dit werkstuk te groot zijn om na te gaan. Daarnaast zijn gewenste

---

¹⁶ Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 249.

bronnen – denk aan notulen van fractievergaderingen – helaas niet beschikbaar. Na Romme in het eerste hoofdstuk gesitueerd te hebben wordt in het tweede hoofdstuk weergegeven hoe Romme zich gedroeg in zijn leidersfunctie en welke machtsverhouding hij binnen de KVP nastreefde. Hoe trad Romme op als partijprominent en fractievoorzitter?

Het leiderschap van een persoon is sterk afhankelijk van zijn of haar reputatie. In het derde hoofdstuk zal zowel Rommes reputatie in de media als Rommes reputatie onder zijn medepolitici worden besproken. Zijn reputatie in de media wordt geanalyseerd aan de hand van artikelen over hem rond zijn aftreden in 1961. In deze artikelen is Romme zelf expliciet het onderwerp, waardoor zijn reputatie duidelijk kan worden onderzocht. Een nadeel bij deze bronkeuze is dat de journalisten rond Rommes aftreden vermoedelijk minder fel waren dan ze anders waren geweest. Een andere bron die gebruikt wordt, zijn memoires van politici. Hoewel memoires een toegankelijke en geschreven bron betreffen, zijn er evidente nadelen: ten eerste zijn de herinneringen enigszins vervaagd, waardoor bepaalde aspecten verloren kunnen gaan. Ten tweede zijn niet alle memoires voor dit onderzoek geschikt, aangezien niet iedere politicus expliciete persoonsverwijzingen opneemt in zijn terugblik. Door deze combinatie kunnen de belangrijkste aspecten wel worden verkend. Welke reputatie had Romme in de media en onder medepolitici?

Politieke en culturele context

Om het leiderschap van Romme uiteen te kunnen zetten, is het van belang om eerst de politieke en culturele context te schetsen waarin hij zich bewoog. Aan de hand van secundaire literatuur is in dit hoofdstuk daarom een korte beschrijving te vinden van de algemene politieke cultuur in Nederland, gevolgd door een korte beschouwing van de bredere cultuur uit die periode. Over zulke brede onderwerpen zijn vanzelfsprekend boeken vol te schrijven, en de hier weergegeven aspecten zijn geselecteerd ter onderbouwing van de volgende hoofdstukken, terwijl ook is geprobeerd bepaalde algemene standpunten van zaken te laten zien. Ten slotte wordt een kort overzicht gegeven van de opbouw van de KVP-top.

Politieke cultuur in de jaren vijftig en leiderschap in de jaren zestig

Voor deze periode, tot het opschudden in de jaren zestig, gold dat de vijf grote partijen, te weten de KVP, de Partij van de Arbeid (PvdA), de Antirevolutionaire Partij (ARP), de Christen-Historische Unie (CHU) en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), praktisch gezien een monopoliepositie bezaten. Verzet tegen deze gang van zaken was evident niet groot genoeg om voor dramatische verschuivingen te zorgen, zoals dat tegenwoordig wel het geval kan zijn. De ‘verzuimdheid’ was al een vaststaande situatie; gelden werden verdeeld naar evenredigheid van de aanhang van de verschillende ‘zuilen’.¹⁷ De partijen waren in de eerste plaats beginselpartijen, in contrast met belangenpartijen; het tot stand brengen van ideologische resultaten in het beleid werd vooralsnog hoog aangeslagen, en sociaaleconomische overwegingen vormden niet het begin en het einde van de politiek. Belangenafwegingen werden in de eerste plaats overgelaten aan de belanghebbenden; van organisaties uit het bedrijfsleven werd verwacht dat ze de meeste sociaaleconomische discussies zelf konden afhandelen.¹⁸

Dat wil niet zeggen dat de belangen van de achterban van deze beginselpartijen geen rol speelden. In deze periode begon de kracht van het ideologisch profiel voor deze partijen af te nemen, en moest aan de directe sociaaleconomische belangen van de achterban ook meer en meer recht gedaan worden.¹⁹ Binnen partijen, zeker ook binnen de KVP, waren significante breuklijnen aanwezig, juist doordat de partij geen eenduidig belang vooropstelde. Dit betrof niet alleen kwesties van belangen die traditioneel tegenover elkaar stonden, zoals de vakbeweging tegenover de werkgevers, maar ook belangen die meer afhankelijk waren van

---

¹⁷ De Rooy, *Ons stipje*, 192.

¹⁸ *Ibidem*, 193, 195.

¹⁹ *Ibidem*, 203, 220.

persoonlijke karakters en inzichten, zoals de behandeling van de oorlogsdelinquenten, of de dekolonisatie van Indonesië. In de brede levensbeschouwingen die ten grondslag lagen aan de grote partijen waren in die laatste gevallen argumenten voor beide kanten te vinden, waardoor de eensgezindheid niet vanzelfsprekend was.²⁰

Hierbij aansluitend veranderden de opvattingen over politiek leiderschap. Terwijl aan de ene kant alle vijf de grote partijen in deze periode daadkrachtige leiders hadden met een langdurig gezag, was er aan de andere kant een duidelijk contrast met de leiders van voor de wereldoorlog.²¹ Er was geen behoefte meer aan knoopdoorhakkers; waar voorheen het idee heerste dat stoere mannen – van Colijn en Churchill tot Mussolini – een land overeind konden houden, was de toonaangevende politicus in de jaren na de oorlog Willem Drees.²² De politici werden ook professioneler, hetgeen een andere verandering met de vooroorlogse situatie inhield. Waar professionele politici eerst verdacht waren, en notabelen als De Geer en Ruijs de Beerenbrouck grote invloed hadden, trad een door de Tweede Kamer gekweekte generatie leiders aan.²³

Deze opvattingen over politiek leiderschap, en de uitwerking daarvan op de politiek, stonden in scherp contrast met de situatie in de jaren zestig. Waar de politieke leiders in de jaren vijftig een grote rol konden spelen, gingen ze in het volgende decennium niet lang mee. De snelheid van de ontwikkelingen en de ambivalente houding tegenover leiderschap zorgden ervoor dat een leider slechts kon proberen te overleven. Leiderschap was verdacht geworden, terwijl in de jaren vijftig politieke leiders lange tijd de toon aan konden geven.²⁴

Samengevat bezat Carl Romme had als fractievoorzitter namens de KVP een erg veilige positie. De KVP had vanaf de verkiezingen van 1946 een dominante positie, die ze in de jaren vijftig kon behouden; in deze periode werd het ook als normaal beschouwd dat politieke leiders een lang leven beschoren was. Het opkomen van aparte belangen in de politiek, en de moeilijke persoonlijke kwesties zou het behouden van de eenheid bij tijd en wijlen nog moeilijk maken. Zaken als de Indonesische onafhankelijkheid, de bijzondere rechtspleging of de positie van de vrouw zijn voorbeelden van mogelijke slijtpunten. In de volgende hoofdstukken vormen deze kwesties inhoudelijk niet de hoofdmoot, maar vormen ze wel de achtergrond van Rommes omgang met zijn fractie en partij.

---

²⁰ Schuyt, C.J.M., E. Taverne en S. van Voorst, *1950: welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000), 241, 252.

²¹ Schuyt, C.J.M., e.a., *1950*, 241.

²² Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 157, 158, 183; Drees vormt een van de vijf hoofdpersonen in het werk van Te Velde. In diens visie paste Drees met zijn soberheid en vaderlijkheid goed bij de periode van de Wederopbouw en sprak dat kiezers aan.

²³ *Ibidem*, 165.

²⁴ *Ibidem*, 191, 193.

Maatschappij in de jaren vijftig

Een belangrijk aspect van de jaren vijftig op cultureel gebied was de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Aan de ene kant zorgden deze herinneringen voor frustraties en weemoedige gevoelens. Een zeker gevoel van crisis op cultureel en moreel vlak, geprojecteerd op het land of zelfs de hele wereld, kon menig intellectueel – bijvoorbeeld de historicus Jan Romein – in de eerste jaren na de oorlog niet ontgaan.²⁵ Daarnaast hadden de oorlogsjaren een zeker gevoel van eenheid onder de bevolking gekend. Zeker onder verzetsmensen was er een gevoel van teleurstelling dat er na de oorlog met dit idee weinig gedaan werd, en op veel manieren de vooroorlogse status quo hersteld werd.²⁶ Anderzijds werd de eigen tijd in de beschreven periode juist positief gezien. Zoals men vanuit de jaren zestig, en hierdoor ook tegenwoordig nog, enigszins negatief terugkijkt op de jaren vijftig, keek men in de jaren vijftig juist terug op de zojuist gebluste wereldbrand. Vergeleken met die periode stonden de jaren vijftig in het teken van vrijheid, voorspoed en vriendschappen.²⁷

Een ander belangrijk element vormde de zogeheten ‘verzuiling’. Stereotypisch roept dit ideeën op van een naar levensbeschouwing gesegregeerde maatschappij, waarin de bevolking zo min mogelijk contacten had buiten de eigen zuil. Daar is veel op af te dingen. Ondanks het gegeven, dat de vijf dominante landelijke partijen te koppelen waren aan de rivaliserende levensovertuigingen uit voornoemd systeem, was een groot deel van de bevolking daaraan niet of slechts zwak gebonden. Dit werd geïllustreerd door het gegeven dat in 1939 57 procent van de mensen die dagbladen lezen, een ‘niet-verzuild’ dagblad kozen.²⁸ De wel aan de zuilen gebonden bevolking werd, onder meer door een toenemend opleidingsniveau, veel minder gehoor- en volgzaam dan bijvoorbeeld de bisschoppen wenselijk vonden.²⁹ Daarnaast is te stellen dat een indeling van de Nederlandse maatschappij naar levensovertuiging zelf niet zonder problemen toe te passen was; confessionelen en sociaaldemocraten konden hun ideologie redelijk concreet uitdragen, terwijl de liberalen door hun individualisme daarin veel minder helder waren en ook konden zijn.³⁰ Ten slotte was de scheiding van de achterbannen ook geenszins absoluut: mensen gingen gewoon met elkaar om in verenigingen en daarbuiten.³¹ Er is dan ook wel wat voor te zeggen om met de historicus Peter van Dam te stellen dat de ‘verzuiling’ een periode was van ‘zwarte gemeenschappen’, welke een strikte set

---

²⁵ De Rooy, *Ons stipje*, 217

²⁶ De Rooy, *Ons stipje*, 216; Schuyt, C.J.M., e.a., 1950, 248-249.

²⁷ Schuyt, C.J.M., e.a., 1950, 253-254.

²⁸ De Rooy, *Ons stipje*, 231-232.

²⁹ Schuyt, C.J.M., e.a., 1950, 255-256.

³⁰ De Rooy, *Ons stipje*, 195-196.

³¹ Schuyt, C.J.M., e.a., 1950, 255-256.

normen uitdroegen en een serieuze aanspraak deden op de identiteit van de leden. Het bovenstaande in acht nemende, moet hier de nadruk liggen op *aanspraak op de identiteit van de leden*; dit hoefde niet noodzakelijkerwijs succesvol te zijn. Daarnaast was zeker niet iedereen lid van een gemeenschap die te omschrijven is als een ‘zware gemeenschap’. Het contrast met deze gemeenschappen, oftewel het type gemeenschappen dat tijdens de ‘ontzuiling’ frequenter werd, vormen in deze theorie de ‘lichte gemeenschappen’, welke de leden vrijer laten om hun eigen bestaan en identiteit in te richten.³²

Tegen deze achtergrond moeten de politieke activiteiten van het Nederlandse episcopaat in deze periode worden gezien. Zoals in hoofdstuk twee zal blijken, heeft de hogere katholieke geestelijkheid in de jaren veertig en vijftig meerdere malen oproepen gedaan aan de Nederlandse katholieken om de KVP te steunen. Mijns inziens is dit verbonden met een zeker pessimisme wat betreft de menselijke cultuur en moraliteit; het idee dat actie moet worden ondernomen om de maatschappij te redden, door de ontkerstening daarvan te voorkomen. Een sterke katholieke eenheidspartij lijkt daarvoor een potent middel. Daarnaast zal juist de – in de ogen van de bisschoppen – gebrekkige volgzzaamheid van de bevolking de kerktop in Nederland extra op scherp hebben gezet.

Opbouw van de KVP-top

Carl Romme was van 1946 tot 1961 de ‘politieke leider van de KVP’. Om te weten wat dat inhield, is een beknopte weergave van de opbouw van de top van de KVP nuttig. In deze paragraaf worden daarom kort de Partijraad, het Partijbestuur, het Dagelijks Bestuur en het Praesidium uitgelicht.³³ De opbouw van de KVP was grotendeels overgenomen van de vooroorlogse RKSP, zoals die het reglementair had vastgelegd in 1926, en aangepast in 1934.³⁴ In 1947 werd het RKSP-reglement in aangepaste vorm overgenomen door de KVP, en in 1954 werd het reglement nog eens ingrijpend gewijzigd.

De Partijraad was het hoogste overlegorgaan binnen de partij. Over alle grote politieke vraagstukken en de verkiezingsprogramma's werd hier gesproken en gestemd.³⁵ Stemmende

---

³² Van Dam, ‘Een wankel vertoog’.

³³ Vanzelfsprekend is dat dit niet alle KVP-organen zijn. Zaken als het Partijbureau en de Bestuursraad worden hier buiten beschouwing gelaten. In deze paragraaf worden de verschillende organen en functionarissen voor de duidelijkheid met een hoofdletter aangegeven; de partijleiding is dus geen orgaan, het Partijbestuur wel en de Partijvoorzitter ook. Regionale organisaties zoals de kieskringorganisatie krijgt in deze paragraaf bewust geen hoofdletter, aangezien deze verder geen grote rol spelen. In de literatuur en in de archieven zijn deze hoofdletters niet noodzakelijkerwijs ook zo gebruikt.

³⁴ J.A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980, I, Herkomst en groei (tot 1963)* (Nijmegen 1995), 58, 70.

³⁵ *Ibidem*, 58.

leden waren afgevaardigden van de Kieskringorganisaties, alle leden van het Partijbestuur, en tien afgevaardigden van de Jongerenraad. De leden van de Eerste en Twee Kamer, afgevaardigden van de standen en veertig (vanaf 1954 dertig) maatschappelijke prominenten en deskundigen waren adviserend lid.³⁶ De vergadering kwam ongeveer twee keer per jaar samen, en kon dan op tussen de 100 en de 150 aanwezigen rekenen. De Partijvoorzitter zat de vergadering voor, en de fractievoorzitter van de Tweede Kamer werd geacht ‘voorlichting’ te geven over het parlementaire werk – hieronder moet beslist geen verantwoordingsplicht worden verstaan.³⁷

Het Partijbestuur bezat weinig directe eigen mogelijkheden, en speelde vooral een rol in het vaststellen van het Dagelijks Bestuur, het bepalen van de Partijvoorzitter en de Eerste Secretaris. Ook had het Partijbestuur een grote invloed op het samenstellen van de verkiezingslijsten. Daarnaast hadden alle leden van het Partijbestuur ook stemrecht op de hierboven beschreven Partijraad. Het Partijbestuur was opgebouwd uit de voorzitters van de Kieskringorganisaties, de door het Partijbestuur zelf gekozen leden van het Dagelijks Bestuur, en tot negen extra personen, op voorspraak van het Partijbestuur aangewezen door de Partijraad. De Partijvoorzitter zat vergaderingen van het Partijbestuur voor. De fractievoorzitter van de Tweede Kamer was een adviserend lid.³⁸

Het Dagelijks Bestuur was in theorie verantwoordelijk voor de dagelijks gang van zaken, maar was tussen 1946 en 1954 in de praktijk niet erg actief in verband met het hierna te behandelen Praesidium. Het Partijbestuur stelde het Dagelijks Bestuur samen, met een reglementaire verplichting dat er voldoende overlap bestond tussen de mensen van het Partijbestuur en het Dagelijks Bestuur. De Partijvoorzitter was ook van dit orgaan de voorzitter, en de voorzitter van de Tweede Kamerfractie was een adviserend lid. In de tijd van het Praesidium kwam het onregelmatig bij elkaar: in 1954, toen het Praesidium beëindigd werd, was het zelfs al vijf maanden niet bijeen geweest.³⁹

Het Praesidium ten slotte was een reglementair ongefundeerde constructie, die van 1946 tot en met 1954 de dagelijkse leiding van de KVP had. Het ontstaan van het Praesidium moet worden gezocht in het uitblijven van een onomstreden kandidaat voor de functie van Partijvoorzitter. Een oplossing werd eerst gezocht in een driemanschap, maar uiteindelijk werd besloten om met een Partijvoorzitter en twee Vicepartijvoorzitters te werken. Jan Andriessen, exponent van de arbeidersstand binnen de KVP, werd in 1946 de eerste officiële

---

³⁶ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 58, 187, 330.

³⁷ Ibidem, 71, 175, 186.

³⁸ Ibidem, 59, 71, 187.

³⁹ Ibidem, 59, 71, 183-184, 187, 331.

Partijvoorzitter. Dit college kwam ongeveer iedere week bij elkaar, en slaagde erin om goed samen te werken. In 1947 werd de naam ‘Praesidium’ aangenomen, nadat het initieel ‘Dagelijkse Partijleiding’ heette. In 1954 werd Harry van Doorn, tot dan toe kringvoorzitter voor Rotterdam, zonder tegenkandidaat aangesteld als de nieuwe Partijvoorzitter. Hierdoor werd het Praesidium de facto afgeschaft, en viel de dagelijkse leiding van de KVP terug naar het Dagelijks Bestuur.⁴⁰

Van deze organen had Carl Romme als voorzitter van de Tweede Kamerfractie het meest te duchten van de Partijraad, en van de persoon van de Partijvoorzitter. Op de Partijraad vond discussie plaats over het gevoerde en het te voeren beleid van de Kamerfractie, en het was zodoende de officiële manier voor de vooraanstaande leden van de KVP om te proberen invloed uit te oefenen op dat beleid. De Partijvoorzitter, die in alle hierboven genoemde organen een belangrijke rol speelde en ook zitting had in de Tweede Kamer⁴¹, had ook een grote invloed binnen de partij. Hij had in die rol ook meerdere belangen om te behartigen, en kon proberen om een andere machtsbalans te creëren tussen de verschillende partijorganen en de Kamerfracties – zoals te zien in hoofdstuk twee.

Conclusie

In dit hoofdstuk is beschreven hoe het toneel er tussen 1946 en 1961 ongeveer uitzag. Carl Romme had er aan de ene kant wel een vaste positie, maar dat wil niet zeggen dat hij een rustige positie had. Van meerdere kanten waren er mensen met goede redenen om te proberen hem te beïnvloeden, en om het beleid van de KVP-fractie – en daarmee mogelijk ook het beleid in de landspolitiek in zijn geheel – te beïnvloeden. In zulke omstandigheden zal een politicus stevig in zijn schoenen moeten staan om alsnog zelf een koers te bepalen – zeker ook als de andere katholieken niet al te zeer voor het hoofd mogen worden gestoten.

---

⁴⁰ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 179-181, 182, 322.

⁴¹ Parlement.com, ‘Mr. H.W. (Harry) van Doorn’, https://www.parlement.com/id/vg091l00kzts/h_w_harry_van_doorn (geraadpleegd 15-8-2018); Parlement.com, ‘W.J. (Jan) Andriessen’, https://www.parlement.com/id/vg091kxfnrzy/w_j_jan_andriessen (geraadpleegd 15-8-2018).

Karakter en macht; politiek leider van de KVP

Als fractievoorzitter en politiek leider van de grootste dan wel de op een na grootste partij had Carl Romme in Nederland buitengewoon veel invloed op de gang van zaken in het politieke leven van zijn tijd. In dit hoofdstuk wordt uitgewerkt hoe hij zich presenteerde naar zijn medekatholieken, en welke machtsverhoudingen hij nastreefde binnen de KVP en ten opzichte van de bisschoppen. De hier aan bod komende groepen zijn gekozen omdat ze als Rommes dagelijkse werkomgeving, zijn verbinding met de KVP-achterban, of als geestelijke autoriteiten een goede positie hadden om invloed op Romme uit te oefenen. Dit wordt gedaan aan de hand van secundaire literatuur; het criterium was dat er op een duidelijke manier naar Romme persoonlijk werd verwezen. Notulen van de fractievergaderingen, de meest voor de hand liggende bron, zijn namelijk helaas niet voorhanden. Eerst komt de omgang in de Tweede Kamer aan bod, daarna de machtsverhoudingen met de partij en de bisschoppen. Hoe trad Romme op als partijprominent en fractievoorzitter?

Rommes leiderschap in de Tweede Kamer

Romme bezat van zichzelf een dominante, zelfverzekerde persoonlijkheid. In Bornewassers interpretatie was zijn opstelling naar anderen, afstandelijk maar tegelijkertijd tegemoetkomend, gecombineerd met zijn grote dossierkennis op tal van gebieden effectief om hem in de omgang als vanzelf een overwicht te geven. Zijn stijl van leidinggeven is omschreven als ‘regentesk’.⁴² Romme dwong ontzag af; het is ook te zeggen dat hij intimideerde.⁴³ Een ander prominent lid van de Tweede Kamer voor de KVP, Jan Andriessen, sprak in partijblad *de Opmars* in 1961 van ‘een uitzonderlijke combinatie van werkdrijf, synthetiserend vermogen en overtuigingskracht’, die daardoor de fractie wist te verbinden.⁴⁴ Ook al is op deze uitspraak waarschijnlijk af te dingen – het blijft een partijblad –, zal de kern van deze uitspraak vermoedelijk waarheidsgetrouw zijn. Zijn grote kennis werd tentoongesteld in zijn toespraken, waarvan de zinnen vaak op meerdere manieren uit te leggen waren.⁴⁵ Die toespraken gingen gepaard met een zeker politiek theater dat protestanten nogal vreemd vonden, wat in het Nederland van toen niet altijd even gemakkelijk was.⁴⁶

Ook een andere KVP-prominent, Marga Klompé, stelde dat veel Kamerleden, ook buiten de KVP, een groot ontzag hadden voor Romme; sommige KVP’ers zouden zelfs enigszins

---

⁴² G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 158; Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 241.

⁴³ Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 160.

⁴⁴ Zoals geciteerd in Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 407-408.

⁴⁵ Bosmans, ‘Romme’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

⁴⁶ Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 161.

bang voor hem zijn. Klompé verklaarde haar goede verstandhouding met haar fractievoorzitter evenwel door te verwijzen naar het gegeven dat zij het niet vervelend vond om hem tegen te spreken. In haar eigen woorden, in een interview met *Vrij Nederland* in 1984: ‘Sommigen in de fractie waren bang voor hem. Ik niet. Romme hield van tegenspraak, dat had-ie nodig. Tegenstanders noemden hem een dictator, een manipulator. In feite was hij een zeer menselijke en trouwe persoonlijkheid. Ik heb altijd ontzettend fijn met Romme samengewerkt.’ Bij dit citaat moet wel opgemerkt worden dat Klompé zich ervan bewust was dat haar visie op Romme veel mensen zou bereiken, en dat ze die zeer waarschijnlijk bewust op deze manier heeft opgesteld.⁴⁷

Binnen de fractie had Romme de gang van zaken sterk in de hand. Nieuwe fractieleden werden erop gewezen dat ze een jaar of twee nodig hadden om ingewerkt te worden, en dat ze zich in die periode vooral terughoudend moesten opstellen.⁴⁸ Een voorbeeld dat hierbij aansluit is te vinden in een anekdote uit Bornewassers partijgeschiedenis rond een paar nieuwe Kamerleden, die in 1949 samen een weekend wilden organiseren om zichzelf meer in te werken, liefst met een meer ervaren fractielid erbij. Romme stuurde de betrokkenen een briefje met de vraag waar ze het over wilden hebben, zodat hij zich kon voorbereiden. Van het initiatief bleef daarna niets meer over. Romme stelde dit soort ideeën duidelijk niet op prijs.⁴⁹ Kamerleden die, zonder daarover met hem overlegd te hebben, een eigen vraag stelden aan een minister kregen te horen dat ze hem eerst moesten polsen. Bij anderen werd de vraag geblokkeerd of aangepast.⁵⁰

Romme had – letterlijk – het laatste woord in het fractieoverleg. Hij luisterde geduldig tot alle fractieleden over een onderwerp hun bijdrage hadden geleverd, en uitte dan, voorzichtig en alle uitspraken meenemend, een synthese met de air van een definitief oordeel.⁵¹

Kamervoorzitter en KVP-prominent Josef Van Schaik schreef Romme in 1948 dat het binnenskamers overleg van de fractie goed verliep, en dat de fractie de indruk maakt van een ‘wel geordende groep, waarin naast de gebondenheid ook een gepaste vrijheid heerst’.⁵² In deze geordende groep werd de voorzitter niet zonder meer getutoyeerd – slechts een paar leden mochten dat, en dan slechts op Rommes initiatief.⁵³

---

⁴⁷ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 159-160.

⁴⁸ *Ibidem*, 159.

⁴⁹ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 242-243.

⁵⁰ *Ibidem*, 241-242.

⁵¹ *Ibidem*, 407.

⁵² Zoals geciteerd in Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 241.

⁵³ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 163, 164.

Rommes stijl leidde soms ook juist tot spanningen binnen de fractie. Romme – die vanaf zijn vaste plek achterin de Tweede Kamer zijn fractie goed in de gaten kon houden⁵⁴ – kon met zijn vriendelijke afstandelijkheid gemakkelijk goede contacten met anderen onderhouden, maar dat maakte hem niet per se benaderbaar. Sterker nog, hij kreeg het verwijt te horen, verwoord in een correspondentie met onderwijs- en vrouwenspecialist Agnes Nolte⁵⁵, dat er sprake was van een ‘inner circle’ en een ‘outer circle’. Romme was verbaasd toen hem werd medegedeeld dat hij met Andriessen, Stokman en Klompé een klikje vormde, en de rest buitensloot. Hij stelde dat het logisch was dat hij met respectievelijk de partijvoorzitter, de vicefractievoorzitter en de buitenlandspecialist meer omgang had dan met anderen.⁵⁶

Uit bovenstaande komt een beeld naar voren van een fractievoorzitter die niet alleen een dominerend karakter had, maar daardoor ook zijn stempel op de fractie kon drukken. Dit raakt aan de politieke macht die hij als persoon had. Zijn stijl is omschreven als ‘regentesk’ of, wat Klompé wilde weerspreken, als van een ‘dictator’. Dit sluit aan bij wat in hoofdstuk een al is langsgekomen over langzittende, daadkrachtige leiders met gezag. Tegelijkertijd past Rommes synthetiserend vermogen ook in dit plaatje; ook hij was geen ‘knoopdoorhakker’. Evenwel zou deze stijl in de jaren zestig niet meer te handhaven zijn geweest. In de volgende paragraaf is te lezen hoe Romme zich tegenover zijn fractie gedroeg. De situatie lag daar genuanceerder dan het beeld van een ‘dictator’.

Rommes macht in de eigen fractie

Romme slaagde er niet zonder meer in om de fractie iedere keer zijn eigen standpunt aan te laten nemen. Zo moest hij bijvoorbeeld in juli 1949 het onderspit delven in een fractieberaad, toen hij zelf meende dat na het afbreken van de tweede ‘politieele actie’ – de Amerikanen dreigden met het stoppen van de Marshallhulp – een kabinetscrisis geoorloofd was. De fractie weigerde hierin mee te gaan.⁵⁷

Over Rommes opstelling tegenover dissidenten bestaan tegenstrijdige verhalen. Na het aanvaarden door de Tweede Kamer van de motie-Tendeloo in 1955 – betreffende de afschaffing van de voor Romme persoonlijk zeer belangrijke handelingsonbekwaamheid van de getrouwde vrouw – schijnt het dat Romme de voorstemmers van zijn fractie bedreigd heeft met onverkiesbare plaatsen voor de landelijke verkiezingen van 1956. De dissidenten

---

⁵⁴ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 242.

⁵⁵ Parlement.com, ‘A.H. (Agnes) Nolte’, https://www.parlement.com/id/vg091l3nswy9/a_h_agnes_nolte (geraadpleegd 15-8-2018).

⁵⁶ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 207, Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 302-303.

⁵⁷ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 174.

betroffen hier, naast alle vrouwelijke KVP-Kamerleden, ook drie mannelijke KVP'ers; de stemming werd in het voordeel van de motie beslecht met een meerderheid van 46 over 44 stemmen, en deze stemmers hadden hier dus grote invloed op de uitkomst.⁵⁸ Aan de andere kant zou Romme vlak na diezelfde gelegenheid hebben gemeld dat hij de individuele verantwoordelijkheid van de fractieleden respecteerde.⁵⁹ In acht nemende dat Romme bij de behandeling van de Deltawet in 1958 zelf ook tot de dissidenten behoorde, en dat volgens Kamerlid Andriessen in 1953-1954 en 1957-1958 het een keer of acht per jaar voorkwam dat niet iedereen gelijk stemde, lijkt deze laatste opstelling aannemelijker.⁶⁰ Of dit kwam doordat hij geloofde dat zijn fractieleden zelf moesten beslissen, of omdat hij niet bij machte was om een sterkere fractiediscipline af te dwingen, blijft door gebrek aan bronnen speculatie.

De deskundigen van de fractie kregen overigens in hun debatten alle ruimte om hun eigen gevechten te voeren, zonder grote inmenging van de aanvoerder van hun fractie. Romme trad zelf alleen als specialist op bij debatten over Indonesië, en was als fractievoorzitter de woordvoerder voor de KVP tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen. Romme had dan ook speciale aandacht voor het verkrijgen van de benodigde specialisten in zijn fractie. Hij deed daarbij wel zijn best zich niet met de specifieke invulling van die plekken qua personen te bemoeien. Het bepalen van de kandidatenlijst was namelijk aan de partijleiding, en Romme meende ook dat die taak aan de partij behoorde.⁶¹

Rommes de facto acceptatie van dissidenten in zijn fractie, en zijn terughoudendheid tegenover de daar aanwezige specialisten, nuanceren het beeld van grote dominantie zoals dat uit de eerste paragraaf van dit hoofdstuk naar voren komt. De vrije ruimte voor de fractiedeskundigen lijkt erop te wijzen dat Romme een zeker respect had voor de eigen verantwoordelijkheid van de volksvertegenwoordigers. Gezien de – in hoofdstuk een aangekondigde – opkomende belangen van verschillende groepen binnen de partijen van toen – in dit voorbeeld met betrekking tot vrouwenrechten – en algemene geschilpunten zoals Indonesië, lijkt dit toelaten van dissidentisme niet alleen een handige zet, maar ook een onontkoombare voor een fractieleider die succesvol wil zijn. Om dit beeld aan te vullen, wordt in de volgende paragraaf uitgewerkt hoe Romme omging met de invloed van de partij op hemzelf en zijn werk.

---

⁵⁸ G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé*, 192; Dit werd in 1995 verteld door het Netty de Vink, Kamerlid voor de KVP tussen 1945 en 1967.

⁵⁹ Ibidem, 193; Dit werd in 1989 opgetekend uit de mond van Klompé in een artikel in *Spiegel Historiae* door J. Bosmans.

⁶⁰ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 407-408.

⁶¹ Ibidem, 242, 296-297, 496; Bosmans, *Romme*, 465.

Last of ruggespraak

Romme verdedigde tegenover de partij zijn vrijheid van handelen tegenover iedere poging tot beknutting. Bij het oprichten van de KVP na de Tweede Wereldoorlog was afgesproken dat de fractieleden regelmatig overleg zouden hebben met de partij over de gang van zaken. Tegelijkertijd kon het partijbestuur Kamerleden waar het ontevreden over was, niet zonder meer uitsluiten van een nieuwe kandidaatstelling. Door het gebrek aan formele regelingen voor de contacten tussen de partij en de Kamerfractie hing alles af van het gezag van de fractievoorzitter en diens opstelling tot de partij.⁶² In het eerste deel van de tweedelige serie *Katholieke Volkspartij* uit 1995 van de historicus Bornewasser staan tal van voorbeelden van situaties waarin Romme zijn fractie en zijn handelingsvrijheid verdedigde tegen zich opdringende andere partijleden, dan wel opriep tot meer steun voor de fractie.⁶³ Zoals in hoofdstuk een gesteld, waren deze vooral te verwachten in de Partijraad, en als pogingen van de Partijvoorzitter om bepaalde zaken aan te passen. Bornewasser vat deze botsingen echter samen door te stellen dat er geen voortdurende strijd om de macht was, maar af en toe een verschil van inzicht met betrekking tot het machtsevenwicht.⁶⁴ Bosmans stelt in zijn biografie van Romme uit 1991, die helaas slechts tot 1946 reikt, dat Rommes ervaringen in de gemeenteraad van Amsterdam, en de grote invloed van de SDAP op haar vertegenwoordigers daar, voor hem aanleiding waren om zich onafhankelijk op te stellen.⁶⁵

Romme was niet altijd even consequent in zijn onafhankelijke opstelling. In de KVP was er weinig overleg tussen de Kamerleden en de eigen ministers. In 1954 stemde Romme in met een halfjaarlijks overleg van zijn fractie met het dagelijks bestuur van de partij. Het dagelijks bestuur zou een soortgelijk overleg gaan voeren met de KVP-bewindslieden. Van overleg tussen fractie en ministerploeg wilde Romme echter niets weten.⁶⁶ Dat weerhield Romme er niet van om tenminste één keer zijn dualistische scrupules terzijde te schuiven en de politieke spelletjes van Joseph Luns, KVP-minister voor Buitenlandse Zaken, mee te spelen. Op initiatief van Luns correspondeerden de twee over Indonesië en Nieuw-Guinea, waarbij Luns meende dat Den Haag zich in de internationale politiek harder op moest stellen. Dit leidde tot een poging van Luns om via Romme de voorzitter van de delegatie naar de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 1950 te veranderen, aangezien Luns geen

---

⁶² Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 151, 171.

⁶³ Bijvoorbeeld, Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 236, 271, 326. Er zijn tal van dit soort voorbeelden, maar voor de overzichtelijkheid van het notenapparaat is een volledige opsomming hier achterwege gelaten.

⁶⁴ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 498.

⁶⁵ Bosmans, *Romme*, 465.

⁶⁶ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 239, 339-440.

vertrouwen had in de PvdA'er Van Heuven Goedhart.⁶⁷ Uiteindelijk stelde Romme in maart 1956, op verzoek van Luns, mondelinge vragen in de Tweede Kamer. Dit gaf Luns uitgebreid de gelegenheid zich te beklagen over de Amerikaanse *Secretary of State*, John Dulles, die zich bij een bezoek aan Indonesië eerder die maand lovend had uitgelaten over het Indonesische beleid. Luns meende dat de Verenigde Staten zich bondgenootschappelijker op moesten stellen tegenover Nederland, dat met Indonesië ruziede over de toekomst van (toen nog) Nederlands Nieuw-Guinea.⁶⁸

Dit lijkt een ander licht te werpen op Rommes doorgaans zo fiere houding, waarin hij het dualisme verdedigde en ruggespraak met de partij zo beperkt mogelijk probeerde te houden. Het dualisme is echter vooral belangrijk om te voorkomen dat ministers en Kamerleden, doorgaans van dezelfde partij, zo nauw gaan samenwerken dat het vermogen van de parlementariërs om de bewindslieden te controleren verminderd wordt. Hier betrof Luns' antwoord echter niet zozeer een manoeuvre in de Nederlandse partijpolitiek, maar een in de internationale politiek. Op die manier is het te begrijpen dat een dualistische fractievoorzitter nog steeds bereid was tot het stellen van vragen, omdat hij wist dat hij met andere belangen moest werken dan de nationale. In de volgende paragraaf wordt weergegeven hoe een andere speler in de katholieke wereld, de kerk, Romme bij de gelegenheden dat er kerkelijke politieke actie was niettemin meer aan zich leek te kunnen binden.

Vastenbrieven en mandementen

Als katholieke fractievoorzitter viel Romme politieke publicaties van de hogere katholieke geestelijkheid nooit af. Kleinere voorbeelden hiervan waren bisschoppelijke brieven om de KVP te steunen bij de verkiezingen van 1948 en de gemeenteraadsverkiezingen van 1953. Het meest spraakmakende voorval betrof het bisschoppelijk mandement van 1954.⁶⁹ Naast Romme wees ook partijvoorzitter Van Doorn het mandement niet af. Beiden probeerden het te gebruiken om de eigen boodschap te versterken, door middel van toespraken respectievelijk een artikel in KVP-partijblad *De Opmars*. Nog in het voorjaar van 1958 stelde Romme zich openlijk op achter het mandement, maar daarna speelde het geen grote rol meer in de KVP-campagnes.⁷⁰

Dat neemt niet weg dat Romme achter de schermen met de kerkelijke inmenging bepaald niet gelukkig was. Het commentaar op vooral het mandement was niet mis, vooral vanuit

---

⁶⁷ Kersten, *Luns*, 74-75, 76, 79-80.

⁶⁸ Ibidem, 180.

⁶⁹ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij*, I, 204-205, 317.

⁷⁰ Ibidem, 322, 358.

coalitiepartner PvdA. De Nederlandse katholieken werden weggezet als een intolerante en ondemocratische gemeenschap.⁷¹ Dat was dan ook precies de reden dat Romme geen voorstander was van bisschoppelijke inmenging in de verkiezingen; dit zou immers slechts tot moeilijkheden met de andere partijen leiden. Hij zou liever zien dat de katholieken zich zo opstelden dat de kerkelijke autoriteiten geen reden zagen om concrete politieke actie te ondernemen.⁷² In een interview uit 1972, gevraagd naar zijn mening met betrekking tot de bisschoppelijke brieven van 1946, 1948, 1953 en het mandement zei Romme letterlijk ‘Ik was met geen enkele verklaring blij’. De keuze om dat niet toen al luidkeels kenbaar te maken werd verklaard door erop te wijzen dat hij als leider van een politieke partij, een ‘wereldlijke instelling’ niet kon zeggen ‘kerkelijke overheid blijf alstublieft met die brieven weg’. De consequenties daarvan zouden zijns inziens groter zijn dan als de bisschoppen hun brieven niet hadden geschreven.⁷³

Ook al liet Romme zich door de kerkelijke autoriteiten in het openbaar duidelijker beïnvloeden dan door de partijleiding en de KVP-bewindslieden, wil dat niet zeggen dat hij het daar onverdeeld mee eens was. Romme was zich ervan bewust dat hij als katholieke politieke leider een bepaalde verantwoordelijkheid had tegenover de bisschoppen. Voor het uitvoeren van zijn functie had hij toch liever dat deze zich meer op de vlakte hielden, ook al probeerden deze in hun publicaties in de besproken periode stevast de KVP te steunen. Ondanks de schijn naar de buitenwereld van een sterke, onverdeelde ‘zuil’, blijkt dus dat ook in de top daarvan verschillen van mening waren over maatschappelijke acties.

Conclusie

In het vorige hoofdstuk is uiteengezet in welke sociale en politieke context Romme zich bewoog. Ook vanuit welke richtingen hij beïnvloed zou kunnen worden is er uitgewerkt; zoals in dit hoofdstuk uitgewerkt probeerden de opkomende belangengroepen, bisschoppen en partijprominenten om op hun manier invloed uit te oefenen op het fractiebeleid. Het lag niet in Rommes karakter om zich daardoor zonder meer mee te laten slepen. Door zijn dominante voorkomen slaagde hij erin om op veel gebieden de machtsverhouding in zijn eigen voordeel te laten doorslaan; de bisschoppen vormden hierop een uitzondering. Interessant om hier te noteren is dat Romme met de bisschoppen omtrent deze uitgaves ook geen contact had – de persoonlijke factor kon er geen rol spelen. Rommes karakter en zijn visie op de te prefereren

---

⁷¹ Bornewasser, *Katholieke Volkspartij, I*, 345-346.

⁷² Bosmans, *Romme*, 466.

⁷³ A. Langebent, C. Romme, *Ad Langebent praat met prof. Dr. C.P.M. Romme: interview 22 februari 1972* (Hilversum 1972), 10.

machtsverhoudingen – zoals af te leiden uit zijn acties – stroken dan ook met elkaar: van iemand met zo'n dominante persoonlijkheid is niet te verwachten dat hij zich laat koeioneren. Wel moet hier de nuance geplaatst worden dat Romme geen allesoverheersende dwingeland was; de omgang met hem was vriendelijk, en hij kreeg niet altijd zijn zin.

De manier van politiek bedrijven die hieruit spreekt, is een autoritaire stijl, die uitgaat van een groot vertrouwen in de voorman in kwestie. Door zijn persoonlijke overwicht was het niet alleen *mogelijk* om dit af te dwingen – het was waarschijnlijk voor Romme de normaalste zaak van de wereld.

Een man met een reputatie

In het vorige hoofdstuk is uiteengezet op welke manier Romme macht uitoefende binnen zijn eigen groep. Daardoor is de bredere politiek, waar de KVP-leider slechts één der spelers was, buiten zicht gebleven. In dit hoofdstuk wordt eerst Rommes reputatie in kranten, en vervolgens in memoires van andere politici geanalyseerd. Voor de kranten is van vijf grote nationale bladen van divers pluimage – *Volkskrant*, *Telegraaf*, *Trouw*, *Parool*, *Vrije Volk* – onderzocht op welke manier verslag is gedaan van Rommes terugtreden uit de Tweede Kamer in 1961. Op deze manier is een helder afgebakende bronnenverzameling te verkrijgen, waarin Romme expliciet wordt behandeld. In de artikelen komt zijn reputatie helder naar voren. Daarna is de visie van het communistische blad *de Waarheid* op Rommes terugtreden weergegeven. Vervolgens wordt geanalyseerd hoe werd teruggeblikt op Romme door verschillende politici. Het voordeel van memoires is dat een persoon als Romme er expliciet beoordeeld kan worden – ‘kan’ is hier het sleutelwoord, aangezien slechts sommige memoires dergelijke passages bevatten. Politieke memoires vormen een heldere afgebakende en toegankelijke bron; andere bronnen voor zulke materialen, zoals brieven, kunnen *misschien* ook dergelijke beschrijvingen opleveren. Een onzekere tocht door de persoonlijke archieven van verschillende politici in de hoop op een opmerking over Romme ligt buiten de mogelijkheden voor dit werkstuk.

Media van democratische aard

Een vooraanstaand politicus als Carl Romme heeft zich in zijn politieke loopbaan veelvuldig in de belangstelling van de media geweten. Van 1946 tot eind 1960 zullen parlementair verslaggevers moeilijk om hem heen hebben gekund. Hoe publiceerden zij over Romme? Om dit in kaart te brengen, is het interessant om te kijken naar krantenberichten waar Romme zelf in de schijnwerpers staat: bij zijn officiële terugtreden in 1961. Om een gebalanceerd overzicht te creëren, is gekeken naar de berichtgeving in vijf kranten: *de Volkskrant*, waar Romme een tijdlang de staatkundig hoofdredacteur was en later een politieke column had; *het Vrije Volk*, het partijblad van (in 1961 voormalig) coalitiegenoot PvdA; *het Parool*, een onafhankelijke socialistische krant; *Trouw*, een antirevolutionaire krant; als laatste *de Telegraaf*, als onafhankelijke liberale krant. In deze ‘politieke necrologieën’ zijn vijf thema’s terug te zien.

Ten eerste waren ze het er allemaal over eens dat met Rommes terugtreden een groot persoon uit de Tweede Kamer is verdwenen. *Het Parool* omschreef Romme wat dit betreft het fraaist: ‘de Machtige Man’ en ‘die magische middenvoor – met zijn mysterieuze

schijnbewegingen'.⁷⁴ Nu is er wel de kanttekening te plaatsen dat, gezien het hier een door ziekte gedictieerd einde van een politieke carrière betrof, het te verwachten is dat de dames en heren journalisten zich vriendelijker opstelden tegenover hun onderzoeksobject dan ze onder andere omstandigheden deden.

De andere vier thema's konden op minder eenstemmigheid rekenen. Als tweede thema meldden *Het Parool*, de *Trouw* en *De Telegraaf* dat Romme voor de KVP moeilijk te vervangen zou zijn.⁷⁵ Ten derde maakten *Het Parool* en de *Trouw* er ook melding van dat hij in zijn woordgebruik niet altijd verhelderend was. De laatste, enigszins zelfbewust: 'Wij hebben hem in ons blad wel eens "de sfinx van Bloemendaal" genoemd. Daarmee bedoelden wij toen niets denigrerends. Romme was vaak ondoorgrondelijk.'⁷⁶ Hiermee verwees de redactie van de *Trouw* terug naar de ironische toon die ze tegenover Romme aan pleegde te slaan, zoals bijvoorbeeld in december 1946: 'Prof. Romme was zeer verbaasd, dat men hem een sphinx genoemd heeft. Om te bewijzen, dat hij dat niet was, deelde hij mede, dat zijn standpunt... afhankelijk was van wat de regeering op zijn vragen zou antwoorden.'⁷⁷ Als vierde aspect attendeerden *Het Vrije Volk*, *de Telegraaf* en *de Volkskrant* hun lezers op het gegeven dat Romme in zijn partij onbetwist de leiding had. Zoals de eerste het uitdrukte: 'Feit is, dat de KVP zeker in de Tweede Kamer geheel dreef op haar fractievoorzitter. Hij leek daar de onbetwiste leider, wiens woorden – zo scheen het buitenstaanders – voor de meeste KVP'ers wet waren.'⁷⁸

Ten slotte gaven *Het Parool* en *De Volkskrant* een kort overzicht van de vele bijnamen van Romme.⁷⁹ Deze laatste hield zich tegenover hun oud-hoofdredactielid juist op de vlakke, en beperkte zich vooral tot deze opsomming. De wijdlopiegheid van de bijnamen geeft weer dat Romme op verschillende manieren werd begrepen:

‘Maar raker is hij zelden getypeerd dan in de talloze bijnamen, die vriend en tegenstander Romme hebben gegeven – uit bewondering of uit haat: Kampioen van het Gezin, Politieke Paus van Nederland, Sfinx van het Binnenhof,

---

⁷⁴ 'ROMME TREKT ZICH TERUG. Op doktersadvies bedankt voor Kamerlidmaatschap', *Het Parool* (20 februari 1961).

⁷⁵ 'ROMME TREKT ZICH TERUG', *Het Parool* (20 februari 1961); 'Prof. ROMME uit Tweede Kamer. Artsen schrijven beperking voor', *Trouw* (18 februari 1961); 'Groot verlies voor Kamer en KVP: ROMME NEEMT ONTSLAG', *De Telegraaf* (18 februari 1961).

⁷⁶ Citaat uit 'Prof. Romme uit Tweede Kamer', *Trouw*, (18 februari 1961); 'ROMME TREKT ZICH TERUG', *Het Parool* (20 februari 1961).

⁷⁷ 'TWEDEDE KAMER KIEST TUSSCHEN GEZAG EN REVOLUTIE', *Trouw* (18 december 1946).

⁷⁸ Citaat uit 'Op advies van artsen. ROMME UIT DE KAMER', *Het Vrije Volk* (18 februari 1961); 'Groot verlies voor Kamer en KVP', *De Telegraaf* (18 februari 1961); 'Prof. ROMME NAM ONTSLAG ALS LID TWEDEDE KAMER', *De Volkskrant* (18 februari 1961).

⁷⁹ 'ROMME TREKT ZICH TERUG', *Het Parool* (20 februari 1961); 'Prof. ROMME NAM ONTSLAG ALS LID TWEDEDE KAMER', *De Volkskrant* (18 februari 1961).

Stemmenvanger van Bloemendaal, Brede-Basis-Advocaat, Politieke Alchemist, Hemelbestormer, Romme de Poliep, Romme de Sterke, Romme de Geweldige, de Super-jurist. Of het nu scheldnamen of ere-titels zijn, het zijn in wezen allemaal karaktertrekken en kwaliteiten van Romme.’⁸⁰

De precieze betekenis van deze bijnamen is voor een aantal aan de hand van bronnen te achterhalen. ‘Sfinx’ is hier boven al aan bod geweest – een verwijzing naar een in raadselen sprekend mythisch monster uit de Oudheid. ‘Brede-Basis-Advocaat’ kwam voor in de kop van een artikel in *de Telegraaf* van 27 februari 1959, als onderdeel van een reeks waarin kopstukken van de verkiezingen werden uitgelicht.⁸¹ Het lijkt een verwijzing naar wat in de tekst van het artikel staat: ‘[Romme,] verpersoonlijking van al wat brede basis is’. De term ‘Hemelbestormer’ is te vinden, ook al kan hij ook eerder zijn gebruikt, in een KVP-brochure voor de verkiezingen van 1956, waarin Romme een grotere rol speelde dan voorheen. In het boekje, getiteld ‘Een op een’, wordt het artikeltje over Romme afgesloten met de woorden ‘Men kan Romme tenslotte alléén maar begrijpen, wanneer men hem ziet als een hemelbestormer. Hij werpt zich in de strijd om het aardse heil terwille van het hemelse. “Een enorme pretentie,” zegt u? Men kan ook zeggen: “Wat een visie, wat een moed!”’ Rommes in het vorige hoofdstuk beschreven positie in de KVP, waarin hij duidelijk de leiding had, zal hier juist ten bate van zijn reputatie ingezet zijn – of althans, dat lijkt de beoogde doelstelling van het artikel.⁸²

Een aantal van deze betitelingen lijkt ook zonder relevant bronmateriaal nog te begrijpen. Het gegeven, dat ze in deze context in *de Volkskrant* stonden, wijst erop dat deze uitingen eerder al in de media voorkwamen; ze zijn nu niet direct vindbaar. ‘Politieke Paus van Nederland’ lijkt een zekere almacht over de Nederlandse katholieken aan te duiden op politiek gebied; de connotatie ervan lijkt negatief te zijn – zeker in de periode na de Tweede Wereldoorlog, waarin de democratie in Nederland voor de grote meerderheid van de bevolking als de onbetwiste staatsvorm gold.⁸³ Ook ‘Politieke Alchemist’ lijkt begrijpelijk: iemand die op politiek vlak uit een veelvoud van elementen – als bij toverkracht – nog resultaat weet te behalen. De connotatie van deze opmerking is echter moeilijker te bepalen: ‘politiek getover’ kan zowel positief – een werkbare coalitie – als negatief – een schimmig spel van onderhandelingen – opgevat worden. ‘De Stemmenvanger van Bloemendaal’,

---

⁸⁰ ‘Prof. ROMME NAM ONTSLAG ALS LID TWEDE KAMER’, *De Volkskrant* (18 februari 1961).

⁸¹ ‘ROMME, de slimme brede-basis-advocaat’, *De Telegraaf* (27 februari 1959).

⁸² Katholiek Documentatiecentrum, Archief Katholieke Volkspartij, inv.nr. 1488, ‘Een op een’, artikel over Romme.

⁸³ Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 165.

‘Romme de Sterke’, ‘Romme de Geweldige’, en ‘Romme de Super-jurist’ lijken redelijk duidelijke positieve verwijzingen naar Romme, vermoedelijk door een KVP-propagandist met een beperkte fantasie.

De laatste twee benamingen zijn met enige achtergrondinformatie ook te duiden. ‘Kampioen van het Gezin’ lijkt terug te verwijzen naar de Kinderbijslag, die Romme in 1939 heeft helpen voorbereiden – zijn opvolger als minister voor Sociale Zaken, de SDAP’er Van den Tempel heeft het voorstel uiteindelijk door het parlement geloodst.⁸⁴ Het lijkt aannemelijk dat dit een KVP-verkiezingsleuze is geweest. Ten slotte de term ‘Romme de Poliep’. De directe bron van de term ‘Romme de Poliep’ is niet vindbaar gebleken. Wel kan de – tegenwoordig in de politiek ongebruikelijke – term uitgelegd worden aan de hand van het volgende citaat in de Handelingen van de Tweede Kamer van 14 november 1957: ‘Deze Minister zetelt nog niet lang in het befaamde torentje; daarom moge ik mij veroorloven zijn bijzondere aandacht te vragen voor het feit, dat het Rijk naar veler mening als een poliep de vangarmen steeds verder uitstrekt over de lagere publiekrechtelijke lichamen.’⁸⁵ De term ‘Romme de Poliep’ zal dus allesbehalve vriendelijk geuit zijn, en vermoedelijk een verwijzing naar Rommes grote invloed op de katholieke politiek.

In de hierboven beschreven media is geen sprake van grote verschillen – eerder van het uitlichten van verschillende aspecten, die allemaal als waar zijn te beschouwen. Sterke ideologische verschillen zijn niet aan te wijzen – een opmerking van *Het Parool* over de kwaliteit van de katholieke fractie daargelaten. Dit sluit ook aan bij de trend van verzelfstandiging van de nieuwsmedia in de jaren 1945-1965, zoals NIOD-directeur Frank van Vree die heeft beschreven.⁸⁶ De opsomming van bijnamen in *De Volkskrant*, en de vele beelden die daaraan verbonden zijn, geeft een zeer beknopte samenvatting van Rommes reputatie in de media – vermoedelijk inclusief propagandastukken voor en tegen hem. Zijn medestanders benadrukten in hun prijzen Romme in het algemeen, met soms een duidelijk katholiek tintje; uit ‘Kampioen van het Gezin’ en ‘Hemelbestormer’ blijkt dit het meest. Dit katholieke tintje komt echter ook terug in commentaar op Rommes grote macht onder de KVP’ers; ‘Politieke Paus’ speelt met dit thema. Rommes ongrijpbaarheid, en bijna alchemische vermogen om politiek te bedrijven, zijn een thema met een gemengde ondertoon.

---

⁸⁴ Bosmans, ‘Romme’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

⁸⁵ *Handelingen Tweede Kamer (HTK)*, 1957-1958, 2033.

⁸⁶ F. van Vree, ‘Een eeuw schrijvende journalistiek’ in: J. Bardeol e.a. (eds.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2002), 161.

De Waarheid; of althans, de visie der communisten

In bovenstaande buiten beschouwing gelaten zijn de communisten, die in hun blad *de Waarheid* fel van leer trokken tegen Romme bij diens terugtreden. Zij zijn de gehele naoorlogse periode uitgesproken anti-Romme geweest. Al bij Rommes mededeling in 1946 dat hij zich terugtrok uit het College van Rijksbemiddelaars – verantwoordelijk voor de controle van overheidswege van het loonbeleid – meldde het communistische blad:

‘Wij kunnen het heengaan van Romme niet betreuren; het kan niet anders of deze strijdbare voorvechter van de Nederlandse reactie heeft als voorzitter van het College van Rijksbemiddelaars een groot deel van de verantwoordelijkheid voor de arbeidsconflicten te dragen. Hopelijk zal in zijn plaats een man met meer sociaal besef benoemd worden.’⁸⁷

Bij die gelegenheid waren ze nog mild. In 1954 publiceerden ze, in respons op Rommes *Katholieke Politiek* uit 1953, een eigen brochure *Romme legt zijn kaarten op tafel*, waarin Romme uitgemaakt werd voor alles wat de communist vies was. Hij werd er onder andere afgeschilderd als onderdeel van ‘de zwarte reactie’, herhaaldelijk als verdediger van het grootkapitaal, en een met nazi’s sympathiserend gevaar voor de grondwettelijke vrijheden.⁸⁸ Ook bij Rommes politieke exit pakten ze uit. In dezelfde kolom, die in lengte slechts een kwart van de pagina beslaat, zijn de volgende citaten te lezen:

‘Van een gehaat minister van Sociale Zaken in de vooroorlogse jaren, via een welwillend medewerker van de bezetter tijdens de oorlog, heeft Romme zich ontwikkeld tot de feitelijke leider van de Nederlandse politiek in de naoorlogse jaren.’

‘Hij is er meer dan wie ook voor verantwoordelijk, dat op dit ogenblik de gevaarlijke N-Guinea-kwestie nog steeds bestaat.’

‘Romme kon niet alles volbrengen wat hij op zijn program had staan. Was hij daartoe in staat geweest, dan zou Nederland thans het evenbeeld zijn van Franco-Spanje en Salazar-Portugal.’⁸⁹

Bovenstaande is geen volledig overzicht van de mededelingen over de toen juist afgetreden voorzitter van de KVP-fractie in die kolom, maar het geeft de algemene toonzetting weer. Het artikel is meerdere van dit soort kolommen lang. Naast de bredere mediareputatie van Romme, zoals die in de vorige paragraaf is uitgezet, moet dus worden opgemerkt dat er ook

---

⁸⁷ ‘Rijksbemiddelaar Romme neemt ontslag’, *De Waarheid* (4 juni 1946).

⁸⁸ P. de Groot, *Romme legt zijn kaarten op tafel* (Amsterdam 1954), 5, 10-13, 15-16, 17-18.

⁸⁹ Alle drie de citaten uit ‘ROMME UIT KAMER’, *De Waarheid* (18 februari 1961).

een stroming in de media was die hem als een gevaarlijke klassenvijand zag, met een grote negatieve invloed op Nederland.

Politici buiten de KVP

Marinus van der Goes van Naters was van 1946 tot 1951 de eerste voorzitter van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer. Zodoende was hij in de beginjaren van Rommes fractievoorzitterschap zijn evenknie en tegenspeler. Waar Romme de onbetwiste politieke leider van zijn eigen partij was, was Van der Goes van Naters dat niet; Drees was tenslotte premier. Hij moest opstappen als fractievoorzitter omdat hij ten opzichte van Nieuw-Guinea openlijk een ander beleid steunde dan het beleid dat de regering en zijn eigen partij voorstond. In 1980 gaf hij zijn memoires uit, waarin onder andere zijn visie op Carl Romme naar voren kwam.⁹⁰

Van der Goes benijdde Romme om de vrijheid die deze had binnen zijn partij, maar keurde diens staatkundige inzichten en idealen sterk af. In zijn memoires staat letterlijk ‘Ik kan niet over een “incident-Romme” praten; een probleem dat er jaren lang onopgelost bij ligt, is geen incident. Romme was een vijand van de democratie, ook al maskeerde hij dat later heel aardig.’⁹¹ Van der Goes baseerde deze houding op de brochures *Erfelijk nationaal Koningschap* (1937) en *Nieuwe Grondwetsartikelen* (1945), die in de inleiding van dit werkstuk al beschreven zijn.⁹² In de woorden van Van der Goes: ‘We zaten dus weer dik in de theologie; een opgedrongen theologie. Ergens schreef Romme: “Ook met betrekking tot dit punt is gelijkheid van denken, althans gelijkheid van gedragen, noodzakelijk.” Waar hebben we dat meer gehoord?’⁹³ Het zal weinig verbazing wekken als Van der Goes mededeelde dat de samenwerking met Romme niet van harte ging.⁹⁴

De antirevolutionaire politicus Jelle Zijlstra – van 1952 tot 1963 als minister van Economische Zaken dan wel Financiën verbonden aan verschillende kabinetten, in 1966-1967 premier – liet, in tegenstelling tot Van der Goes, in zijn memoires blijken dat hij erg onder de indruk was van Romme. Uit zijn memoires van 1992:

‘Romme deed mij altijd denken aan de bekende karikatuur van de tekenaar Albert Hahn over Abraham Kuyper “Abraham de Geweldige”. De man, die in

---

⁹⁰ Parlement.com, ‘Jhr.Dr. M. (Marinus) van der Goes van Naters’, https://www.parlement.com/id/vg09ll141os1/m_marinus_van_der_goes_van_naters (geraadpleegd op 15-8-2018).

⁹¹ M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd. Herinneringen* (Wassenaar 1980), 154-155, 159.

⁹² Ibidem, 159.

⁹³ Ibidem, 159.

⁹⁴ Ibidem, 160.

de persoonlijke omgang een charmant en vriendelijk iemand bleek, was in de politieke arena een geweldenaar. Hij was uiterst intelligent, en zette zich volledig in voor zijn idealen, waardoor hij een geduchte tegenstander was.⁹⁵

Ook Rommes aanwezigheid achterin de Tweede Kamer, en de kans op stevig commentaar in debat of in *de Volkskrant*, stond Zijlstra bij het publiceren van zijn memoires in 1992 nog bij.⁹⁶ Zelfs terugblikkend op een keer dat Zijlstra zelf het lijdend voorwerp van Rommes woede was – Zijlstra had een ‘onaanvaardbaar’ uitgesproken op commentaar op een wetsvoorstel, en de KVP-fractie moest daarvoor buigen –, had Zijlstra een positief oordeel over de katholieke fractievoorzitter: ‘In de Kamer toornde Romme op een prachtige manier. Die woordkeus, mimiek, intonatie! Van die man kan je nog veel leren, dacht ik al luisterend. In een belangrijke politieke redevoering voor zijn partij waste hij mij nog eens vakkundig de oren en de televisie zond juist dat fragment uit.’⁹⁷

Ook een andere antirevolutionaire politicus, Sieuwert Bruins Slot, heeft in zijn memoires (1972) zijn visie op Carl Romme uiteengezet. Bruins Slot was van oktober 1956 tot en met mei 1963 de fractievoorzitter van de ARP.⁹⁸ In zijn memoires neemt hij kort de tijd om uit te leggen wat hij van Romme vindt; diens ‘sublieme intellectuele kwaliteiten’ en de prettige samenwerking worden aangevuld met de mededeling dat Romme, ‘ondanks de schijn van het tegendeel die hij wekt, een hartelijk en overgevoelig mens’ is.⁹⁹

Bij deze memoires moet wel in acht worden genomen dat ze geruime tijd na de professionele omgang met Romme zijn opgeschreven. Als er al scherpe randjes waren – de heren bleven politieke opponenten – dan zijn die er voor Zijlstra en Bruins Slot evident van af. Beiden complimenteerden Romme om zijn intelligentie en de vriendschappelijke omgang. Deze aspecten kwamen in het vorige hoofdstuk ook terug met betrekking tot de KVP-Kamerfractie; daar zorgde de ‘vriendelijke afstandelijkheid’ echter soms ook voor ongemak. Het lijkt aannemelijk dat deze zelfde opstelling tegenover Zijlstra en Bruins Slot niet voor deze ongemakken zorgde, aangezien hun verstandhouding ook afstandelijker zal zijn geweest. Dat neemt niet weg dat bijvoorbeeld in de hier gebruikte anekdote van Zijlstra, waarin hem de oren werden gewassen, deze toespraak door de ARP’er waarschijnlijk niet met gejuich zal zijn ontvangen. De hier benoemde aspecten kloppen waarschijnlijk wel – ze stroken ook met

---

⁹⁵ J. Zijlstra, *Per slot van rekening. Memoires* (Amsterdam/Antwerpen 2009), 88.

⁹⁶ Ibidem, 88.

⁹⁷ Ibidem, 119.

⁹⁸ Parlement.com, ‘Dr. J.A.H.J.S. (Sieuwert) Bruins Slot’, https://www.parlement.com/id/vg09lkyuscum/j_a_h_j_s_sieuwert_bruins_slot (geraadpleegd 15-8-2018).

⁹⁹ J.A.H.J.S. Bruins Slot, *...en ik was gelukkig* (Baarn 1972), 191-192.

de rest van dit werkstuk –, maar de negatieve zijden of ongemakken in de verhoudingen zijn er dan toch uitgefilterd.

Voor Van der Goes van Naters bleek dit probleem totaal niet te spelen. Dit kan er mee te maken hebben dat hij in 1968 met Romme nog een hevige briefwisseling had omtrent diens oorlogsverleden.¹⁰⁰ Ook Van der Goes' focus op meer feitelijke aanwijzingen – Rommes publicaties – dan persoonlijke omgang zullen hebben bijgedragen aan het behouden van de scherpe randjes. Een intellectueel oordeel kan over de tijd wel veranderen, maar is minder aan 'slijtage' onderhevig dan emotionele herinneringen. Net als de communisten eerder zag blijktbaar ook Van der Goes Romme als een ideologische tegenstander; daarna kon hij niets goed doen. Algemeen commentaar, bijvoorbeeld over Rommes intelligentie of spreekstijl bleef achterwege.

Conclusie

Het voorgaande hoofdstuk besloot met de stelling dat Rommes dominante persoonlijkheid en machtspositie een – voor hem – natuurlijk geheel vormden; niemand in zijn directe omgeving kon daar verandering in brengen. Het beeld in de democratische media lijkt dit redelijk te onderbouwen: alle vijf de hier uitgelichte kranten hebben aandacht voor wat misschien nog het best 'verschillende aspecten van Rommes dominantie' kan heten. De meeste aandacht voor negatieve aspecten van Rommes reputatie werd tentoongesteld in *de Volkskrant*: juist zijn grote invloed op de katholieken, en zijn gave om politieke resultaten te boeken werden hier tegen hem gebruikt. Zo bezien is in de media 'dominantie' Rommes belangrijkste karaktertrek. Deze was, zoals in hoofdstuk twee te zien was, terug te vinden in zowel zijn persoonlijkheid als in zijn positie binnen de KVP.

Voor zijn antirevolutionaire medepolitici lag dat – in hun herinneringen – anders. De ARP'ers Zijlstra en Bruins Slot roemen in hun memoires Rommes kwaliteiten, en benadrukken dat ze hem persoonlijk ook mochten. Dit tweede punt lijkt erop te wijzen dat zij zich door Rommes persoonlijkheid niet onder druk gezet voelden. Er zijn hiervoor meerdere verklaringen mogelijk: Romme stelde zich anders op tegenover prominente andere politici; Zijlstra en Bruins Slot waren als prominente politici van een andere partij onafhankelijker tegenover Romme dan de katholieken; de memoires van de ARP'ers zijn te rooskleurig. Deze verklaringen lijken allemaal hun merites te hebben; waarschijnlijk is de waarheid een mengeling van de drie.

---

¹⁰⁰ Bosmans, *Romme*, 485-493.

Voor mensen die Romme als een ideologische vijand zagen, zoals Van der Goes en de communisten, waren Rommes grote invloed juist een extra aanleiding voor negatieve opvattingen. Het geheel van zijn persoonlijkheid en de daarmee verbonden macht kwam dan in een negatief daglicht te staan.

Conclusie

Zowel in persoonlijkheid, geprefereerde machtsbalans als in reputatie had Carl Romme van 1946 tot 1961 een dominante en autoritaire stijl. Als KVP-fractievoorzitter had hij een groot gezag in de Tweede Kamer; de samenwerking in zijn eigen fractie kwam wel uit de verf, maar Romme bepaalde grotendeels wat er gebeurde. Dit gold ook voor zijn partij. De samenwerking met politici van andere partijen was meer afhankelijk van de grondopstelling van zijn tegenspelers. Uit de memoires van Jelle Zijlstra en Sieuwert Bruins Slot komt een vriendelijke sfeer naar voren. Zij waren ofwel niet zo gemakkelijk geïmponeerd, ofwel in hun memoires vriendelijker dan voorheen. Ideologisch gezien uitgesproken tegenstanders, hier geïllustreerd aan de hand van de memoires van Marinus van der Goes van Naters, zagen in zijn dominante aanwezigheid juist een probleem; dit komt ook terug in de Romme vijandige pers. De overige grote dagbladen hadden bij zijn aftreden een zeker respect voor zijn persoon, ook al is er wel degelijk een ondertoon te merken die het met zijn grote invloed niet eens was.

Met deze conclusie is een stap gedaan in de richting van een typering van Carl Romme, zoals die uit een biografie naar voren zou komen. Uiteindelijk moet een biograaf door zijn of haar onderzoek tot een zeker begrip van het onderzoeksobject zien te komen; ik meen dat dit een stap in die richting is. Door de bestaande secundaire literatuur in het hier gehanteerde kader 'stijl' te hanteren, is daar een nieuw inzicht aan toegevoegd; het geheel is meer dan de som der delen.

Ook over de twee kleinere thema's waar dit onderzoek aan raakt, zijn bescheiden opmerkingen te maken. Gezien het gegeven dat een groot deel van dit werkstuk is geschreven aan de hand van secundaire literatuur, betreft het hier eerder het aanstippen van punten dan het presenteren van grote nieuwe inzichten. Ten eerste komt wat politiek leiderschap van de KVP betreft een scherpe breuk naar voren tussen de jaren vijftig en zestig; zoals te zien in hoofdstuk een werd een autoritaire en dominante positie als die van Romme niet meer geaccepteerd na diens vertrek. Ten tweede komt uit hoofdstuk twee naar voren dat verschillende spelers in de top van de 'katholieke zuil' het niet zonder meer met elkaar eens waren, en hun acties ook niet noodzakelijkerwijs coördineerden. Van een sterke 'zuil' lijkt in dat opzicht dan ook niet te spreken.

Om dit onderzoek te vervolgen liggen verschillende opties open. Om te beginnen zou een volwaardige biografie van Carl Romme een interessante monografie vormen. Daarnaast zou het ook interessant zijn om andere figuren, die in deze studie meer zijdelings aan bod zijn gekomen, ook op een soortgelijke manier te benaderen. Aan de hand van dit soort studies zou

ook een algemener werk, waarin de samenwerking tussen verschillende politici op cruciale momenten in verschillende perioden aan de hand van hun onderlinge band wordt geduid.

Bibliografie

Primaire bronnen

1. J.A.H.J.S. Bruins Slot, *...en ik was gelukkig* (Baarn 1972).
2. M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd. Herinneringen* (Wassenaar 1980).
3. Groot, P. de, *Romme legt zijn kaarten op tafel* (Amsterdam 1954).
4. Langebent, A., C. Romme, *Ad Langebent praat met prof. Dr. C.P.M. Romme: interview 22 februari 1972* (Hilversum 1972).
5. Zijlstra, J., *Per slot van rekening. Memoires* (Amsterdam/Antwerpen 2009).
6. Katholiek Documentatiecentrum, Archief Katholieke Volkspartij, inv.nr. 1488, 'Een op een', artikel over Romme.
7. *Handelingen Tweede Kamer (HTK), 1957-1958, 2033.*
8. 'Rijksbemiddelaar Romme neemt ontslag', *De Waarheid* (4 juni 1946).
9. 'TWEEDE KAMER Kiest TUSSEHEN GEZAG EN REVOLUTIE', *Trouw* (18 december 1946).
10. 'ROMME, de slimme brede-basis-advocaat', *De Telegraaf* (27 februari 1959).
11. 'ROMME TREKT ZICH TERUG. Op doktersadvies bedankt voor Kamerlidmaatschap', *Het Parool* (20 februari 1961).
12. 'Prof. ROMME uit Tweede Kamer. Artsen schrijven beperking voor', *Trouw* (18 februari 1961).
13. 'Groot verlies voor Kamer en KVP: ROMME NEEMT ONTSLAG', *De Telegraaf* (18 februari 1961).
14. 'Op advies van artsen. ROMME UIT DE KAMER', *Het Vrije Volk* (18 februari 1961).
15. 'Prof. ROMME NAM ONTSLAG ALS LID TWEEDE KAMER', *De Volkskrant* (18 februari 1961).

Secundaire literatuur

16. Aerts, R., H. de Liagre Böhl, P. de Rooy, H. te Velde, *Land van kleine gebaren* (9e druk; Amsterdam 2016).
17. Blom, Hans, "De jaren vijftig" en "De jaren zestig", *BMGN* 112:4 (1997) 517-528.
18. Bornewasser, J.A., *Katholieke Volkspartij 1945-1980, I, Herkomst en groei (tot 1963)* (Nijmegen 1995).
19. J. Bosmans, *Romme. Een biografie 1896-1946* (Utrecht 1991).
20. J. Bosmans, A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011).

21. J. Bosmans, 'Romme, Carl Paul Maria (1896-1980)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/romme> [12-11-2013].
22. Dam, Peter van, 'Een wankel vertoog. Over ontzuiling als karikatuur', *BMGN-LHCR* 126:3 (2011) 52-77.
23. Dam, P. van, *Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe* (Amsterdam 2011).
24. L. Giebbels, *Beel, van vazal tot onderkoning. biografie 1902-1977* (Den Haag 1995).
25. J. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam 1995).
26. A. Kersten, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010).
27. G. Mostert, A. Linders, *Marga Klompé, 1912-1986: een biografie* (Amsterdam 2011);
28. Parlement.com, 'W.J. (Jan) Andriessen',
https://www.parlement.com/id/vg09lkxfnrzy/w_j_jan_andriessen (geraadpleegd 15-8-2018).
29. Parlement.com, 'Dr. J.A.H.J.S. (Sieuwert) Bruins Slot',
https://www.parlement.com/id/vg09lkyuscum/j_a_h_j_s_sieuwert_bruins_slot
(geraadpleegd 15-8-2018).
30. Parlement.com, 'Mr. H.W. (Harry) van Doorn',
https://www.parlement.com/id/vg09ll00kzts/h_w_harry_van_doorn (geraadpleegd 15-8-2018).
31. Parlement.com, 'Jhr.Dr. M. (Marinus) van der Goes van Naters',
https://www.parlement.com/id/vg09ll141os1/m_marinus_van_der_goes_van_naters
(geraadpleegd op 15-8-2018).
32. Parlement.com, 'A.H. (Agnes) Nolte',
https://www.parlement.com/id/vg09ll3nswy9/a_h_agnes_nolte (geraadpleegd 15-8-2018).
33. H. Righart, *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).
34. Rooy, P. de, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (2e druk; Amsterdam 2005).
35. Rooy, P. de, *Ons stipje op de wereldkaart* (Amsterdam 2014).
36. Schuyt, C.J.M., E. Taverne en S. van Voorst, *1950: welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).
37. Velde, H. te, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (2e druk; Amsterdam 2002).

38. F. van Vree, 'Een eeuw schrijvende journalistiek' in: J. Bardoel e.a. (eds.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2002).